- A CLOCKWORK ORANGE MOEDER ALLER GEWELDFILMS

‘Daar was ik dan, Alex, met mijn drie gabbers, Peter, Sjors en dikke Simon. We zaten in de Korova Melk Bar ons het koppie te breken over wat we die avond konden gaan doen. De Melk Bar had Melk Plus in de aanbieding en dat was precies wat wij dronken. Je stond binnen de kortste keren weer helemaal strak en je was klaar voor een ouderwets avondje ultra geweld.’ En zo geschiedde. Vrijwel direct na deze introductie trappen de jongens een dronken zwerver in elkaar. Dit is niet meer dan een opwarmertje. Eerst wordt er wat geknokt met een rivaliserende bende. Daarna dringen ze met een smoes het huis van een schrijver binnen. Ze dwingen hem toe te kijken hoe zijn vrouw voor zijn ogen wordt verkracht, waarbij Alex tijdens de daad vrolijk ‘Singing in the rain’ ten gehore brengt.

Afloop

Het duurt uiteraard niet lang of de politie komt hem op het spoor. Hij wordt verraden door zijn vrienden en belandt in de gevangenis. Nadat hij geruchten heeft opgevangen over ‘een experimentele behandeling’ waardoor hij weg kan uit de gevangenis, wordt hij overgebracht naar een soort TBS-kliniek. Daar wordt hij zodanig gemanipuleerd dat hij alleen al bij de gedachte aan geweld misselijk wordt. Zelfs zijn favoriete muziek, Beethoven, doet hem kokhalzen. Nu hij ‘genezen’ is, wordt hij vrijgelaten. Alex loopt zijn vroegere slachtoffers tegen het lijf en wordt met gelijke munt terugbetaald. Omdat hij door de behandeling niet in staat is zich te verweren, belandt hij in het ziekenhuis. Aan het eind van de film ligt Alex nog steeds in het ziekenhuis en verklaart dat hij genezen is. In hoeverre dat echt het geval is, blijft in het midden.

Controversieel

‘A Clockwork Orange’ draaide in januari 1972 voor het eerst in de Engelse bioscopen. Het duurde niet lang of het hele land was in rep en roer, onder andere vanwege bovengenoemde scènes. Politici, kerk, politie, media en de moraalridders van de zwijgende meerderheid, iedereen hield zich met de film bezig. Men was bang dat A Clockwork Orange (ACO) een golf van geweld zou veroorzaken als de jeugd zich zou laten inspireren door de daden van Alex. Dat leek ook zo te zijn toen er in de pers steeds meer verhalen opdoken over ‘copycat crimes’. Het ging zelfs zover dat verdachten, als ze maar vertelden dat ze door de film tot geweld waren aangezet, op clementie van de rechter konden rekenen. De politie wist wel beter en zat behoorlijk in zijn maag met deze ‘Clockwork Orange defenses’.

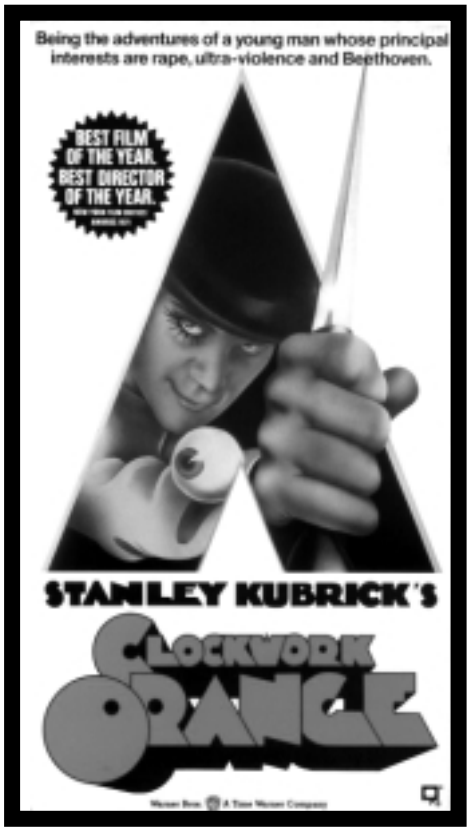
De gevestigde orde zag zijn kans schoon na de revolutionaire jaren zestig terrein terug te winnen. Een film waarin geweld zo expliciet getoond werd, kon begin jaren zeventig niet anders dan een dankbare zondebok zijn. Een langdurige controverse, waarbij de machthebbers subtiele vormen van intimidatie niet schuwden, zorgde ervoor dat regisseur Stanley Kubrick, uiteindelijk zelf de film uit de roulatie liet halen. Hij was een principieel tegenstander van censuur. ‘Als het zo moet, bekijk het dan maar, stelletje cultuurbarbaren,’ moet hij gedacht hebben. Daarna is de film tot vorig jaar nooit meer in Engeland vertoond.

De mensen die het voor het zeggen hebben gaven hiermee weer eens aan, dat ze erg ver van de alledaagse werkelijkheid af staan. Het laat zich raden, dat de film immens populair was bij de jeugd, die zich maar al te goed herkende in de gewelddadige leefwijze van Alex. Voor hen was dit min of meer dagelijkse kost in de gewelddadige Engelse samenleving. Eindelijk eens een film die over henzelf ging.

Subcultuur
In feite is Alex een zorgvuldig geconstrueerd personage. Hij is een mengelmoes van verschillende subculturen. Vandaag de dag wil niemand in een hokje geplaatst worden, maar termen als gabbers, hiphoppers of casuals (om het bij voetbal te houden) moeten een ieder bekend in de oren klinken. Begin jaren zeventig kon er geen misverstand over zijn, waar je bij hoorde.
Er waren duidelijke verschillen in kleding, taalgebruik, muziekkeuze en mate van gewelddadigheid tussen Teddy Boys, Mods, Rockers en Skinheads. Zo is de 'modieuze' kleding van Alex afgeleid van de Mods, een groep die zich erop voorstond altijd goed gekleed te gaan. Maar het was vooral door de manier van leven van Alex waardoor de Engelse jeugd zich zo makkelijk met hem identificeerde. Ene Mic Martin over ACO: "It was a validation of our lifestyles, but we were not about to rape or kill anyone. We had seen our fair share of violence both on the giving and receiving end, but it wasn't about beating other people up, it was about fighting other groups, allegiance to your football team or protecting your friends, whether or not A Clockwork Orange had been made, this would have gone on regardless. The film was just a stylised version of the lives we were leading. The highly ritualised violence in A Clockwork Orange did not shock us. We could get all that at home."

Geweld
De fascinatie voor agressie is in veel films (o.a. The Shining en Full Metal Jacket) van Stanley Kubrick terug te vinden, maar is nergens zo sterk uitgewerkt als in ACO. In een notedop van tweeënhalf uur laat hij zien hoe onze samenleving omgaat met geweld.
Hoe jongens hun grenzen verkennen en daarin niet voor elkaar onder willen doen. Hoe politici maar al te graag inspelen op gevoelens van onveiligheid om aandacht te trekken en stemmen te winnen. En hoe wetenschappers altijd weer denken de oplossing voor het probleem in handen te hebben. Inderdaad, Stanley Kubrick had net zo goed een film over voetbalvandalisme kunnen maken, maar daarover later meer.

Vrijheid
ACO is niet zomaar een film met een overdosis bruut geweld. De regisseur had wel degelijk iets te vertellen. Volgens hem moet de mens een vrije keuze hebben tussen goed en kwaad. Wordt hij (zoals bij Alex gebeurt) gedwongen tot het goede dan is hij niet vrij en is het leven niet waard geleefd te worden. Natuurlijk kunnen we er niet op vertrouwen dat iedereen voor het goede kiest (wat dat ook moge zijn), maar de wijze waarop de overheid goed gedrag denkt te kunnen afdwingen mogen we zeker niet vertrouwen. Dat gebeurt immers regelmatig door middel van geweld.
Vanuit dit vraagstuk kan ook de titel verklaard worden. Heel vrij vertaald, betekent de titel: een menselijke machine. Dit is wat Alex wordt als hij in de handen valt van wetenschappers en politici. Hij is nog wel een mens, verlangt nog naar sex en geweld, maar omdat hij beroofd is van zijn vrije wil en een soort machine is geworden, kan hij geen uiting geven aan deze behoeften. In de film is dit zo sterk uitgewerkt, Alex is echt een zielepietje geworden, dat je niet anders kan concluderen dan dat een mens zonder vrije keuze voor zijn twee meest belangrijke drijfveren, sex en geweld, nauwelijks nog een mens is.
Een tweede verklaring van de titel is een meer directe verwijzing. ACO is namelijk ook een uitdrukking uit het vroegere Londense Cockney-taaltje. Daarin staat het voor alles wat uiterst

bizar en extreem is, zoals het geweld in de film. Je kan het vergelijken met de uitdrukking ‘zo gek als een deur’, wat wil zeggen dat iemand echt knettergek is.

Vormgeving

Stanley Kubrick was al gepokt en gemazeld in de filmindustrie toen hij aan zijn meesterwerk begon. Het is de film duidelijk aan te zien dat hij wist wat hij wilde. Alles is tot in de puntjes uitgewerkt en over alles is nagedacht.

Het geweld in de film ziet er heel gestileerd uit. De ontmoeting met de rivaliserende bende heeft ook wel iets van de slagroomtaartgevechten in de films van Laurel en Hardy, het geweld heeft een humoristische ondertoon. Zo wordt duidelijk dat knokken voor Alex en zijn vrienden niet meer is dan een verzetje om de verveling te verdrijven.

Daarnaast zijn de beelden zeer suggestief, er is eigenlijk minder te zien dan je denkt. De verkrachting van de vrouw van de schrijver wordt niet in beeld gebracht, maar heeft achteraf wel plaatsgevonden. Je bent geneigd te denken dat je alles echt hebt gezien. Tegenwoordig wordt in films, onder andere door middel van special effects, alles getoond. De beelden doen geen beroep meer op de fantasie van de liefhebber, waardoor de meeste films aan kracht verliezen.

Over de decors is ook goed nagedacht. De intens burgerlijke inrichting van Alex’ ouderlijk huis komt perfect overeen met zijn het karakter van zijn ouders. Zo wordt nog eens duidelijk gemaakt dat Alex niet anders kan, dan zich op buitensporige manier aan de ouderlijke invloed ontworstelen. De meubels zien er misschien wat gedateerd en erg jaren zeventig uit, maar dienen in de eerste plaats om de bekrompenheid van zijn ouders aan te tonen. Had Stanley Kubrick de film in de jaren negentig gemaakt, dan zou hij hebben gekozen voor een IKEA-interieur.

De muziekkeuze was een probleem. Een keus voor de muziek van die tijd, bijvoorbeeld The Rolling Stones of Black Sabbath, had zeer voor de hand gelegen. Stanley Kubrick kon echter niet weten of die muziek dertig jaar later ook nog populair zou zijn. Dat zal ook de reden geweest zijn dat hij koos voor klassieke muziek van Beethoven, of ‘Ludwig von’, zoals Alex hem voortdurend noemt. Om al te intellectuele praatjes over de keus voor Beethoven te voorkomen, moeten we het er maar op houden dat Alex net als Beethoven een romanticus is. Iemand die zoekt naar het goddelijke (in de vorm van het ultieme geweld) en leeft op zijn gevoel.

Hetzelfde probleem gold eigenlijk voor het drugsgebruik. Drugs zijn sterk aan mode onderhevig en dus moest Kubrick een nieuwe tijdloze drug introduceren. Dat werd Melk Plus. Het gebruik van een in de werkelijkheid onschuldige drank als drug die de remmingen tot het plegen van geweld wegneemt, is een van de vele provocaties in de film.

Tijdloos

Al deze tijdloze elementen moesten ervoor zorgen dat de film de tand des tijds zou doorstaan. Dat is vooral gelukt omdat het verhaal van alle tijden is. ACO had ook kunnen gaan over hoe men in Amsterdam-West allochtone jongeren onder de duim probeert te houden. Nog voor de hand liggender is het om het verhaal te betrekken op het voetbalvandalisme. Er zijn een groot aantal treffende overeenkomsten te ontdekken, vooral als je let op de manier waarop Alex door een complot van wetenschappers en politici tot ‘het goede’ gedwongen wordt.

Om te beginnen is er natuurlijk de combiregeling, waarmee supporters tot goed gedrag worden gedwongen. Contact met vijandelijke supporters is nagenoeg uitgesloten. Elke stimulans om een confrontatie aan te gaan ontbreekt en dus ook de vrije keus om al dan niet te gaan knokken. Hetzelfde geldt voor de laatste generatie zogenaamd superveilige

stadions. In de praktijk valt het met de veiligheid wel mee, maar de opzet laat aan duidelijkheid niets te wensen over. Elektronische tourniquets, fouillering, videocamera's, politie, kleerkasten van de bewakingsdienst, stoeltjes in 'rustgevende' kleuren, tunnels om bezoekende supporters zonder problemen naar hun vak te leiden, de dreiging van stadionverboden voor de meest onbenullige vergrijpen, het is allemaal bedoeld om mensen tot sociaal wenselijk gedrag te dwingen. Vrijheid van keuze is in ieder geval uitgesloten en het kan haast niet of dat moet veel mensen tegen de borst stuiten. Zeker als je alleen voor het voetbal komt, moet het vervelend zijn, te weten dat je voortdurend in de gaten wordt gehouden. Ook al ben je niets van plan, men heeft er toch alles aan gedaan om je in toom te houden.

Politici

Een ander herkenbaar punt in de film is de schaamteloze wijze waarop politici een slaatje slaan uit de gevoelens van onveiligheid bij burgers. Geweld is een item waarmee een politicus zich leuk kan profileren. Zo ook in ACO, waar de politicus er prat op gaat de ultieme oplossing voor crimineel gedrag in handen te hebben. Als het misgaat is hij er als de kippen bij om alles zo te verdraaien dat de hele situatie toch weer in zijn eigen voordeel uitvalt.

Voor Nederlandse burgemeesters is voetbalvandalisme zo'n beetje de beste manier om aandacht te trekken. Even dreigen wegens een koopzondag een wedstrijd te verbieden en je naam staat weer op de voorpagina's en SBS6 staat op de stoep van het stadhuis. In meer algemene zin is het CDA er altijd als de kippen bij met het roepen om meer blauw op straat ter bestrijding van de criminaliteit.

Hooligans

Op 3 maart 1998 ontrolden supporters van Spartak Moskou in de Arena een hagelwit spandoek waarop de zwarte contouren van 4 mannen met bolhoed en paraplu zichtbaar waren. Veel Ajax-supporters zullen de wenkbrauwen gefronst hebben bij dit nogal vage spandoek, filmliefhebbers herkenden Alex en zijn gewelddadige kornuiten. Het betrof hier een groep uit de harde kern van Spartak die zich de "Clockwork Oranges" noemt.

Overal in Europa, behalve in Nederland, identificeren jongens van de harde kern zich met Alex. De spandoeken, sjaals en zelfs tatoeages met de beeltenis van Alex of willekeurige karikaturen getooid met bolhoed laten daarover geen enkel misverstand bestaan. Ze zullen zich vooral herkennen in het gewelddadige gedrag van Alex in het begin van de film, maar mogelijk ook in de martelaar die hij later in de film wordt. Een mogelijke verklaring voor het feit dat er in Nederlandse stadions geen verwijzingen naar ACO te vinden zijn, moet waarschijnlijk gezocht worden in het feit dat film hier nooit enige controverse heeft opgewekt en derhalve nooit de aandacht van Nederlandse vandalen heeft getrokken. Niettemin heeft ACO bijna vijf jaar lang iedere zaterdagnacht in de Amsterdamse bioscoop The Movies gedraaid. Uiteraard werd de film in die periode regelmatig door Engelse filmliefhebbers (of hooligans?) bezocht. Nadat de film vorig jaar ook in Engeland legaal werd, stopte The Movies haar voorstellingen.

Supportersgroepen die invloeden uit de film gebruiken:

Juventus - Arancia Meccanica
Sampdoria - Ultra's Tito
Bordeaux - Devils
Saint Etienne - Magic Fans
PSG - Kop of Boulogne
Lyon - Bad Gones
Spartak Moskow - Clockwork Oranges

Discussie

Natuurlijk kun je naar ACO gaan kijken zonder je iets te trekken van alle bovenstaande prietpraat. De film zit gewoon goed in elkaar en je kan dus ook alleen van het verhaal genieten ("niet goed vinden" staat helaas gelijk aan "niet begrijpen"). Toch ontkom je er niet aan dat je over de film gaat nadenken nadat je hem gezien hebt. De film begint eigenlijk pas nadat je hem gezien hebt. Een andere goede reden is dat de meeste andere voetbalsupporters in Europa hem ook al gezien hebben en niet zonder resultaat. DAS is benieuwd wanneer de eerste vlaggen met de kop van Alex tussen het Ajax-publiek verschijnen.